

“Su Savaşları” Kimin Savaşı?

Tahir ÖNGÜR
Jeoloji Yüksek Mühendisi

İki Sümer kent devleti, Lagash ve Umma arasında 4500 yıl önce sulamada kullanılacak suların paylaşımı konusunda çıkmış olan savaş, “**Su Savaşları**”ndan söz eden herkesin değindiği bir olay. Son yüzyılın içinde de Nil, Ürdün, Ganj ve Parana Irmakları, komşu ülkelerin çekişmesine neden olmuştü.

Ama, bu hep de böyle olmadı.

Oregon Devlet Üniversitesi'nden Profesör Aaron Wolf'a göre su için savaşılabilmesinin "... *yalın açıklaması, suyun savaşmaya değecek kadar değerli oluşudur. Birleşmiş Milletler sık sık suyla ilgili çatışmaları çözmek zorunda kalıyor.*" O'na

göre, akbabaların öldürülen Umma savaşçılarının kellelerini almış uçarken kazınmış olduğu bir kaya anıtıyla bugüne kadar belgelenecek gelen Lagash ve Umma arasındaki savaştan bu yana aslında su için pek önemli bir savaş olmamış; buna karşılık, 805-1984 yılları arasında suya ilişkin en az 3600 uluslar arası anlaşma imzalanmış. Gerçekten de, Aaron Wolf'un (1998) çalışmasına göre de suyla ilgili işbirlikleri, çatışmalardan çok daha fazla. Aynı ırmağın kenarında yer alan ülkeler arasında 1918-1994 yılları arasında yaşanan 412 bunalımdan yalnızca yedisinin suyla ilişkili olduğu belirtiliyor.

Reutersten Alister Doyle, siyasetçiler hep artan

nüfus ve iklim değişikliği nedeni ile ortaya çıkan su yetmezliğinin, bu yüzyılda milyarlarca kişinin temiz içme suyuna erişemediği dünyamızda çatışmalara neden olacağı uyarısını yaptıklarını anımsatıyor. BM Genel Sekreteri Kofi Annan da daha 2001'de "tatlı ve temiz su için şiddetli bir yarışın oluşu gelecekte çatışmaların ve savaşların kaynağı olabilir" demişti

Sık hatırlatılan bir başka şey de İngilizce'deki "rival" (karşıt) sözcüğünün Latince'deki "aynı ırmağı paylaşanlar" anlamı taşıyan "rivalis" sözcüğünden gelişi.

Ama, başka uzmanlar uluslararası "**su savaşları**"nın olası olmadığı düşüncesinde. Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü (IWMI) Başkanı Frank Rijsberman "İşbirliğinin yararları o kadar büyük ki su için savaşılacağına hiç sanmıyorum" diyor.

BM Kalkınma Programı (UNEP) yöneticisi Achim Steiner ise suyun ileride çatışma nedenlerinden biri olabileceğini söyleyenlerden. O'na göre, aynı ırmağı paylaşan ülkelerin sınırları bunun için aday: "Üçüncü Dünya Savaşı'nın sudan ötürü çıkacağına inananlardan değilim. Ama, su kıtlığı büyüdükçe çatışma olasılığının artacağı da açık".

Gerçekten de su kıtlığı hızla büyüyor. Rijsberman geçen yıl, BM'in hazırlanmasını desteklediği bir raporunda dünyada her üç kişiden birinin suyun kıt olduğu bölgelerde yaşadığını ve 2050 yılında suya talebin ikiye katlanacağını ve tarımın bütün insanların kullandığı suyun yüzde 74'ünü alacağını yazıyordu. Biyoyakıt üretmek için ek bitkiler yetiştirilmesi ve daha çok erozyon, kuraklık ve taşkına neden olacak olan küresel ısınma da, su sağlama olanakları üzerinde yeni baskılar yaratacak. Rapora göre, yine de iyi bir planlama ile yeterli suya erişmek olanaklı.

"Eğer iki ülke arasında bir savaş çıkarsa, su bunun 15. nedeni olabilir" diyen Su Yönetimi İçin Üçüncü Dünya Merkezi Başkanı Asit Biswas, "Ama, medyada yer almak istersem bunun en kolay yolu bir su savaşının Orta Doğu'da kopacağını söylemem olur. Oysa, sudan ötürü çıkan son savaş binlerce yıl önce idi." Biswas'a göre sorunlardan biri suyun, çoğu zaman petrol gibi, yeniden kullanılmayan bir ürün/mal olarak görülmesi. Oysa örneğin Kolorado Irmağı'nın suyu elektrik elde etmek, sulama ve kullanım suyu elde etmek amacıyla yedi kez kullanılıyor.

İsrail ile su anlaşmalarını yürüten Filistin'li Shadad Attilik "Orta Doğu'da su sorununu doğru

koyamazsak bir savaş çıkabilir. Su kıt ve konu su olunca, bu yaşamsal" diyor. Bunu Filistinli birisinin söylemesi anlaşılabilir. Çünkü, Gazze kuşağındaki yaşamsal akiferler kirlenmiş ve sağlık sorunları yaratıyor: "Dişleri sararmış bir Filistinli gördüğünüzde bilin ki o Gazze'den gelmiştir" deniyor.

Pensilvanya Üniversitesi'nden siyaset bilimci Frederick Frey ise suyun "siyasal anlamda dört temel önemi" olduğunu düşünüyor. "Su aşırı önemli, kıt, eşit dağılmıyor ve paylaşılmak durumunda. Bu özellikler, suyla ilgili çatışmaları, başka kaynaklarla ilgili çatışmalardan daha olası kılıyor. Bu çatışmaları, nüfus artışı ve suyu israf eden ekonomik kalkınma modeli kışkırtıyor."

Ülkeler arasında suyla ilgili çatışmalar özellikle ırmaklar, göller, vahalar ya da kuyular için çıkıyor. Örneğin, Kenya'da geçen yıl düzinelerce insan kıt su ve otlaklardan yararlanmak için göçebelerle savaşta öldü. Tamil Kaplanları hükümete karşı ayrılıkçı savaşlarında bent ve kanal kapaklarını kapatmakla suçlandılar. 2006 yılında Tamil Kaplanları Kuzeydoğu Trincomalea bölgesindeki hükümet denetiminde bulunan 60.000 nüfuslu Kantalai kentine su sağlayan Maavilaru Barajı'nın kapaklarını kapattığında ateşkes bozulmuş ve bombardımanın da eşliğindeki iç savaş kızıştı. Su yollarına müdahale ile başlayan bu çatışmalarda 500'den çok kişi öldü.

Steiner'e göre su kıtlığından en çok etkilenen ülkeler zaten çatışma içinde olan Çad, Sudan ve Somali, biraz Etyopya, Pakistan'ın bir bölümü, güney Hindistan ve Çin.

Toronto Globe and Mail'den Thomas Homer-Dixon 1995'te DB Sürdürülebilir Kalkınma Başkan Yardımcısı İsmail Serageldin'in açıkladığı bir rapora değiniyor. Rapora göre Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Hindistan ve Çin'i de kapsayan birçok ülkede "su krizi" yükseliyor. Yakın gelecekte su, pek çok yerde tarım için toprak yetersizliğinden daha büyük bir kısıtlayıcı olacak. Su kıtlığı ve kirliliği birçok yoksul ülkenin ekonomik gelişmesini kısıtlıyor. Her 21 yılda ikiye katlanan küresel su talebi karşılanamadığı için doğan toplumsal gerilimler gittikçe kötüleşmekte. Serageldin'e göre gelecek yüzyılın savaşları petrolden ötürü değil sudan ötürü çıkabilir.

Oysa, Wolf'un incelemelerine göre, dünyada 1999 öncesi 50 yıl boyunca "su savaşları" olmamış; ama, çeşitli ülkelerin arasında suyla ilişkili 37 askeri eylem yaşanmış. İlginç olan bunun 30'unun İsrail

ile komşuları arasında geçmiş olması. Askeri saldırılar arasında İsrail'in 1960'te Suriye'nin Ürdün Nehri yukarı kesiminde başlattığı "Tüm Araplar İçin Su" projesinin bir parçası olan çevirme yapılarını yıkışı anılabılır. Ortadoğu Barış Süreci'nde İsrail'i görüşmecilerden olan Hidroloji Profesörü Uri Shamir yine de şöyle söylüyor: "*Barış için bir siyasal niyet varsa, su sorunu bunu engelleyemez. Ama, savaşmak için neden arıyorsanız, su size iyi bir fırsat verir.*" Nitekim, ne 1923'te manda topraklarının sınırları çizilirken ve ne de 1948'de ateşkes hatları belirlenirken su kaynakları göz önüne alınmamıştı. Gershon Baskin'in değerlendirmesine göre, İsrail 1993 yılı içinde Batı Yakası akiferlerindeki kadar su satın almış ve yine de suyun mal oluşu İsrail'in ulusal gelirinin %0,67'sini geçmemişti. Su tek başına savaş nedeni olamazdı. Ama, izleyen çatışmalarda Filistin'in su kaynaklarına el koymak ya da komşu Arap ülkelerinin su yapılarına zarar vermek İsrail'in bir bölgesel hegemonya taktiği olarak kullanıldı.

Yoksa, işbirliklerinin işaretleri de çok. İndüs Nehri Komisyonu da, Hindistan ve Pakistan savaşırken bile çalışmalarını sürdürmüştü. İsrail ile Ürdün, teknik olarak savaşırken bile 1950'den beri Ürdün Nehri'nin yönetimi için gizli görüşmeler yapıyor. Oxford Üniversitesi'nden Julie Trotter'in (2004) "*Su Savaşları*"nı bir hegemonik kavram, egemen sınıfların hegemonyalarını pekiştirmede yararlandıkları ve ısrarla yaymaya çalıştıkları bir kavram olarak nitelediği çalışması da, özellikle İsrail siyasal yaşamında Arap-İsrail çatışmalarında suya nasıl ayrı bir yer verildiği ve bazen gerçek dışı propagandalarla bunun nasıl canlı tutulmaya çalışıldığı ortaya konuyor.

Buna karşılık, yenilen, baskı altında tutulan taraf olan Arap topraklarında su kıtlığını sürekli olarak arttırmak ve Arapları bu topraklardan sürmenin bir aracı olarak kullanmak, Araplar arasında da "*su savaşları*" kavramının yer etmesini sağlayabiliyor.

Geleceğin "*su savaşları*"na gebe olduğunu düşünenlerin, bu konuda kalıcı bir zaferin nasıl sağlanabileceği üzerine düşünmesi de gerekli. Stockholm Uluslararası Su Enstitüsü'nden Anders Jaegerskog "*eğer bir nehrin tümünü denetleyebilecek şekilde bölgeye egemen olursanız, orada yaşayanlara da su sağlamak zorundasınız. Bir su savaşının nasıl kazanılabileceğini düşünmek çok zor.*" diyor.

Bunun gibi, uluslararası ilişkiler uzmanları, özellikle de Toronto Üniversitesi Barış ve Çatışma Programı araştırmacıları geçmiş savaşlarda yaşanan yenilenemeyen doğal kaynakların talanının, yenilenebilir kaynaklar için geçerli olmadığını düşünüyor. Tarihte ve günümüzde dolaysız biçimde yenilenebilir kaynaklar için çıkmış bir savaş örneği yok. Komşu bir ülke suyu ve tarım topraklarını alıp götüremiyor. Öte yandan ekonomileri yenilenebilir kaynaklara çok bağımlı ülkeler genellikle oldukça yoksul ve saldırıda kullanabilecekleri ordu ve silahlara sahip olmaları da çok zor. Bu nedenlerle su gibi yenilenebilir kaynaklar için savaş çıkması olasılığı daha düşük.

Nehirlerin paylaşımı buna istisna oluşturuyor. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %40'ı birden çok ülkenin paylaştığı 263 nehir havzasında yaşıyor. Bu havzaların üçte ikisinde ortak su yönetimine ilişkin bir anlaşma yok. Konu ilk bakışta görüldüğünden daha karmaşık da olsa, bu havzalarda "*su savaşı*" riski hızla artıyor. Akış yönündeki ülkeler ulusal varlığını belirleyecek kadar bu suya bağımlı ise; kaynak tarafındaki ülke suyun akışını kısıtlamak durumunda ise; iki ülke arasında tarihten gelen bir çatışma kültürü varsa ve en önemlisi, akış tarafındaki ülke askeri açıdan daha güçlü ise risk yüksek. Dünyada bütün bu koşulların geçerli olduğu havza ise çok az. En tipik örnek Nil. Mısır nehrin suyuna çok bağımlı, tarihsel olarak havza yukarısındaki komşuları olan Sudan ve Etyopya ile çatışadurmuş ve ötekilerden çok daha güçlü. Açıkçası Mısır Nil'den yararlanabilmek için birçok kere savaşa yaklaşmış da.

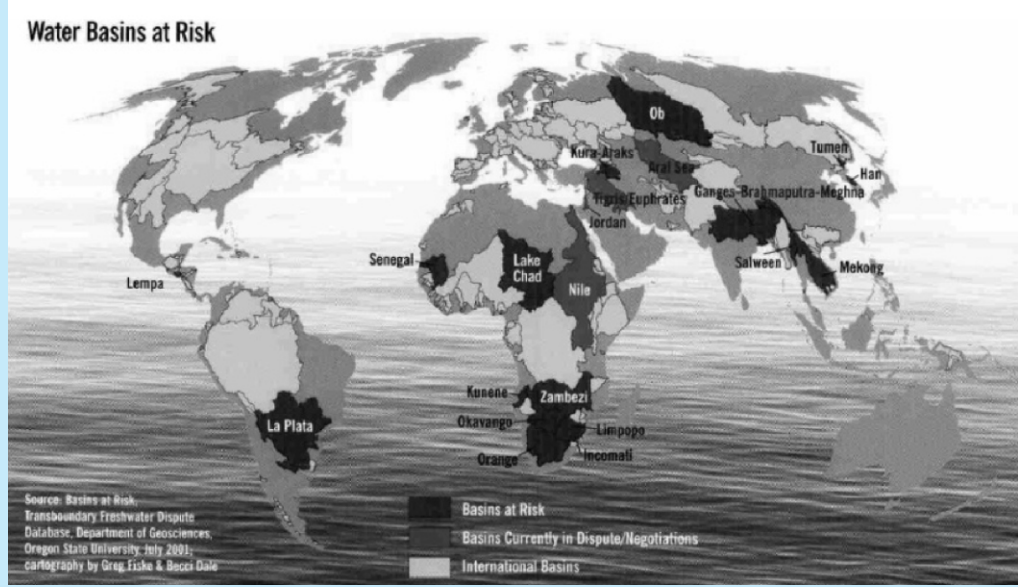
Ancak, Ganj Nehri'ndeki durum daha geçerli. Hindistan şimdilerde burada büyük Farakka Barajı'nı kuruyor ve bu, akış aşağısındaki Bangladeş'in tarım alanları, balıkçılık alanları ve köylerinde yıkıcı etkiler doğuracak. Yine de burada bile savaş olasılığı zayıf. Aynı durum, Mekong, İndüs, Pirana ve Fırat için de geçerli.

Gerilim yaratmaya yatkın girişimler daha çok baraj yapımlarıyla ortaya çıkıyor. Yapılan bir değerlendirmeye göre 5 kıtada 51 ülkenin ilintili olduğu böylesi havzalar var. Postel ve Wolf(2001)'in hazırladığı harita bu havzaları gösteriyor. Siyahımsı renkli olan havzalar risk altındaki havzalar. Koyu kırmızı renkle gösterilenler çatışma ya da anlaşmalara konu olan havzalar. Sarı renkli alanlar uluslararası havzalar.

Chietig Bajpae'nin hazırladığı bir rapora göre, yeni yüzyılda bu gerilimlerde Asya öne çıkacak

gibi. Asya'da, 57 ülkeler arası su havzası var. Orta Asya, Güney Asya ve Mekong Havzası en gergin bölgeler. Orta Asya'da Hazar Denizine kıyısı olan ülkeler arasındaki sınır sorunları ve Siri Derya ve Amu Derya nehirlerinin sularının kullanımında kaynak bölgesi ülkeleri olan Kırgızistan ve Tacikistan ile akış aşağı ülkeler olan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasındaki gerilimler başı çekiyor. Güney

Asya'da, Wular Barajı ile ilgili Hindistan-Pakistan gerilimi, Farraka Barajı ile ilgili Hindistan-Bangladeş gerilimi ve Mahakali Irmağı Anlaşması ile ilgili olarak ta Hindistan-Nepal gerilimleri önemli. Güneydoğu Asya'da Mekong Irmağı'nı denetleyecek olan barajlar yapmaya kalkışan 6 ilgili ülke, Kamboçya-Çin-Laos-Myanmar-Tayland-Vietnam arasında gerilimler çıkıyor.

Bu bölgelerde, bu anlaşmazlıkları yönetmek üzere oluşturulan 1957 Mekong Irmağı Komitesi ve onu izleyen Mekong Irmağı Komisyonu; Hindistan ve Pakistan arasında yapılmış olan 1920 Sarada, 1954 Kosi ve 1959 Gandak anlaşmaları; yine Hindistan ve Pakistan arasında 1960'ta yapılan İndüs Irmağı anlaşması; 1977 tarihli Hindistan-Pakistan Ganj Irmağı anlaşması; ve Kazakistan-Özbekistan arasında bağitlanan 1988 tarihli "Siri Derya Havzasının Su ve Enerji Kaynaklarının Kullanımı Anlaşması" her şeyi çözemeyen gelişmeler oldu.

Olası bir su çatışmasına aday bir bölge de Çin'den doğup Myanmar ve Tayland'a akan Salween Irmağı. Üç ülkenin de barajlar ve kalkınma projeleri var. Ama aşağıdaki iki ülke bir şey yapamazken, yeni süper güç Çin suyu paylaşmaya yanaşmıyor. BM'in 1997 uluslararası sular konvansiyonunu imzalamamış olan üç ülkeden biri olan Çin'in Tibet'teki kalkışma, Bangkok'taki afyon üretimi ve aşırı artan nüfusundan ötürü de sıkıntıları var. Bu örnek, su kıtlığının aslında var olan anlaşmazlıklar ve gerilimlere ek bir etken olduğunu gösteriyor.

Mekong Havzası en çok sayıda insanı ilgilendiren en gergin yörelerden biri. Asya Kalkınma Bankası

Mekong alt havzasında 1992'de ticaret ve iletişim ağlarıyla bir kalkındırma girişimi başlatmıştı. Altı ülke arasında elektrik ağı kurulacaktı. Mekong Havzası 6 milyon kilometre kare alana sahip ve burada 240 milyon kişi yaşıyor. Tibet Plato'sunda doğan 4880 km uzunluklu Mekong Çin'in Yunnan Bölgesi, Myanmar, Laos, Tayland, Kamboçya ve Vietnam'dan geçip Güney Çin Denizi'ne boşalıyor. Dünyada iç suların elde edilen balığın %20'si buradan elde ediliyor. 70 milyon kişi de besin, su ve ulaşımını bu ırmaktan sağlıyor.

Çin elektriğinin %60'ını hidrolikten sağlıyor ve çok sayıda büyük baraj projesi var. Bunların büyüklerinden bazıları da Mekong Havzası'nda. Burada, ilki 1996'da tamamlanan Manwan Barajı olan birbirini izleyen sekiz büyük baraj yapılacak. Bunlar yapıldığında havzanın aşağı ülkelerinde çok önemli kayıplar olacak. Çin bu girişimleri ile, ilgili ülkelerle işbirliğine yanaşmadığı gibi, bilgi vermekten bile kaçınıyor. Bu durum öteki ülkeleri de kendi projelerini yaşama geçirme doğrutusunda zorladı.

Geçmişte, üç güney Asya ülkesi Pakistan-Bangladeş-Nepal, Hindistan ile su konusunda çatışmalar yaşadı. Dünyanın "Kutsal Sular" bölgesi, "Kutsal Savaşlara" itildi. Aralarında 1960

İndus Irmağı Anlaşması olsa da akarsuların kaynak kesimlerinde egemen olan Hindistan hep Pakistan'ın suçlamalarını göğüslemek zorunda kalıyor. Hindistan, doğusundaki Çin-Bangladeş-Nepal ile de, Amazon'dan sonra dünyanın en çok su akıtan akarsu sistemindeki uygulamalarından ötürü gerginlikler yaşıyor. Mahakali Irmağı üzerinde Tanakpur Barajı'nın yapımı 1998'de gerilimi arttırdı. Hindistan'dan Bangladeş'e tam 54 ırmak akıyor. Başka sınır anlaşmazlıklarının yanında bu suya yaşamsal bağları olan Bangladeş ve Hindistan her şeyden önce aralarındaki sınırın 180 km'lik bölümünü oluşturan Ganj Irmağı kıyılarına beton setler yaparak karşı tarafta erozyona neden olmakla suçluyorlar, birbirlerini. Hindistan'ın 1970'te yaptığı Farraka Barajı'nın Bangladeş'e akan suyu azaltması da bir başka gerilim nedeni. Bangladeş, Hindistan'ın Yukarı Ganj'daki akım verilerini kendisine vermeyip taşkınların zararlarının önlenmesini engellemekle suçluyor. Son olarak Hindistan'ın iki büyük ırmak arasında su aktarımına yönelik 15 milyar dolarlık projesinin de, Bangladeş'in Brahmaputra ve Ganj ırmaklarından bugünküne göre çok daha az su alabileceği kaygısından doğan bir gerginlik var.

Çin'in Tibet ırmaklarından GD Asya'ya su çevirme planları da bu dört ülkeyi birlikte endişelendiriyor.

Kısacası Asyalıların %20'si zaten yeterli suya erişemezken, kıtadaki 60 kadar su havzası da ülkeler arası gerilimlere konu ya da buna aday.

Güney Afrika'da Bostwana ve Namibya da defalarca çatışmanın eşiğine geldiler, su yüzünden. Kuzey Afrika'da Kaddafi Libya'sının fosil suları tüketmeye başlaması başta Cezayir olmak üzere komşularını germeye başladı.

ABD ve Meksika arasında Kolorado Irmağı suyunun paylaşımı konusunda süregelen anlaşmazlıklar var.

Bütün bunların yanında Mezopotamya'nın yaşam suyu Fırat ve Dicle Irmakları üzerinde Türkiye'nin art arda kurduğu barajlar da, gelecekte su savaşı çıkarmak için olası nedenler arasında sayılmaya başlandı. Orta Doğu'nun yeraltı kaynaklarını paylaşmak için her türlü insanlık dışı eylemden kaçınmayan küresel kapitalizm, gelecekte bu suları egemenlik politikalarının gereklerine göre savaş ya da barış nedeni olarak kullanmak üzere, dillendirmek ve ilgiyi diri tutmaya kararlı görünüyor.

Su kıtlığına, dolayısıyla olası su savaşlarına karşı yapılabilecekler var, kuşkusuz. Bunların başında

dünyadaki su tüketiminin %70'nin gerçekleştiği tarımda sulama verimliliğini arttıracak geleneksel ve yeni teknikleri yaygınlaştırmak geliyor.

“Su savaşları”nı gündemde tutmaya, dünyanın her yerinde egemenlik kurmak ve bunu sürdürmeye kararlı olan emperyalizm, siyasal ve kültürel hegemonyasını sürdürmenin önemli bir aracı olarak kullanıyor “su savaşı” hayaletini.

Ama, hiç kimse su kıtlığının, yüzmilyonlarca kişiye besin ve hijyen sağlanamamasına, çok büyük insan topluluklarının yoksullaşmasına neden olduğuna, salgın hastalıklardan kırılmasına, toplumsal huzursuzluk ve şiddetin yayılmasına, göçlere neden olduğundan söz etmekten ısrarla kaçınıyor. Su nerede kıtsa orada devasa projelerle baraj ve sulama yapılarını dayatıyor, bunu finanse ediyor gibi yapıp o ülkeleri daha da borçlandırıyor, su çevriminin düzenini bozuyor, insanları topraklarından ediyor. Dayattıkları küresel endüstriyel tarım ise aşırı gübre ve ilaç kullanımını, aşırı sulamayı, suların giderek tuzlanmasını, toprakların artık ırmaklardan beslenememesini, tuzlu sularla çoraklaşmasını, ... yıkımı dayatıyor. Fazla üretim yüzmilyonlarca yetersiz beslene ulaşmıyor da, borsa fiyatlarına göre bazen denize dökülüyor.

Yine hiç kimse asıl savaşın yeterli nitelik ve nicelikte suya erişemeyen halk kesimleri ile “su tüccarları”, sudan rant sağlayanlar arasında başladığını kabul etmek istemiyor. Tersine küresel kapitalizm, dünyanın bütün kentlerinde su sağlama, iletme ve dağıtma işletmelerini özelleştirip suyu pahalılaştırmayı, dünyanın bütün akarsularını özelleştirip suya erişime fiyat biçmeyi, her yerde endüstrinin kirlettiği suyu kamu kaynaklarıyla temizlemeye, suyu her yönüyle ticarileştirmeyi hırsla sürdürüyor.

Binlerce yıldır yaşanmayan su savaşları, kapitalizmin egemen olmasıyla kapıya dayanmıştı. Şimdi, küresel kapitalizm bunu bir tehdit, bir silah olarak ta kullanıyor, komşu ülkeleri birbirine düşürüp egemenliğini pekiştirmeye çalışıyor.

Bunun için “Su Savaşları”nın kapıda olduğu inancını yaymaya ve pekiştirmeye çalışıyor.

Hayır, asıl “su savaşı” suyun ticarileştirilmesine karşı çıkan halklarla, suya el koymaya kararlı kapitalistler arasında başladı bile. Bolivya'da, Brezilya'da, Arjantin'de, Hindistan'da, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, İtalya'da, İstanbul Maden Mahallesi'nde, Çorlu'da, Beyşehir'de, Rize'de, Munzur'da, Hasankeyf'te bu savaşın örnekleri izleniyor. Bu savaş kanlı, bombalı değil; ama, çok kararlı ve örgütlü olacak.